

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 27 Volume: 6 Issue: 27

Yaz 2013 Summer 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KARAKOYUNLU VE AKKOYUNLULARDA TOY, ŞENLİK VE EĞLENCE KÜLTÜRÜNE GENEL BİR BAKIŞ

THE CELEBRATIONS, FEASTS AND THE CULTURAL CUSTOMS OF AQQOYUNLU AND QARAQOYUNLU NATIONS

Ayşe ATICI ARAYANCAN*

Öz

Birbirine benzer gelenek ve kültüre mensup, iki Türkmen devlet Karakoyunlu ve Akkoyunlular'da diğer Türk devletlerinde olduğu gibi hükümdarlar tarafından başarılı geçen savaşlardan ve seferlerden sonra, doğum, sünnet, zıfak, bayram, tahta geçiş ve elçi kabulü gibi önemli günlerde; büyük ziyafet sofraları (toylar) kurulur, çalgılı eğlenceler düzenlenirdi. Hükümdar ve devlet erkânının yanı sıra; halkın iştirak ettiği bu eğlence ve toylarda gerek yiyeceklerin sunumu, çeşitliliği ve büyüklüğü gerekse oynanan oyunlar, düzenlenen törenler ve alınan kararlar dönemin kültürünü, devlet geleneğini, hükümdarın gücünü ve elzemliğini yansıtan önemli unsurlardandır. Bu çalışmamızda, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenlerinin toy, eğlence ve şenlik kültürünün genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelime: Karakoyunlu, Akkoyunlu, Toy, Eğlence, Şenlik, Kültür.

Abstract

Having the same traditions and cultural speciality, both the Turkmen nations Karakoyunlu and Akkoyunlu were used to organize great feasts with music force celebrating victory, crowning of the new rulers, birth of successors, the wedding nights, circumcisions and accepting emissaries similar to the other Turkish nations. And when his feasts was organized the people of these nations participated to the governors and the other statesmen. The size of these organizations, presentations variety and size of the food and other entertainments was there reflection of the governors power and traditions of the people. With this study we are going to take a look on the celebrations, feasts, and the cultural customs of Aqqoyunlu and Qaraqoyunlu nations.

Keywords: Aqqoyunlu, Qaraqoyunlu, Wedding, Celebration, Feast, Culture.

Giriş

Malum olunduğu üzere, çok eski dönemlerden bugüne Türk hükümdarları özellikle devlet işlerini yürütmek ve doğru kararlar alabilmek için kurullar oluşturur, meclis toplantıları yaparlardı. Eski Türk geleneğinde yer alan devlet meclisi olarak bilinen "toy": kurultay, ziyafet, eğlenceli yemek, şenlik anlamı taşırdı (Türkçe Sözlük, 2011:1200).

* Yrd.Doç.Dr. Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ayse.atici2@gmail.com

Yapılan bu şenlik ve ziyafetlerde kimi zaman devlet meseleleri görüşülür, rütbelere onaylanır, kimi zaman da bayram, düğün, sünnet gibi örfî gelenekler yerine getirilirdi. Hükümdar, hatun, aşiret beyleri, hükümdar çocukları, devlet erkânı ve çoğu zaman halkın büyük bir bölümünün katıldığı toy ve şenlikler; büyük bir coşku ve sevinçle kutlanırken, örfî ve şer'î bir takım kararlar alınarak onaylanırdı.

XV. Yüzyıl Türkmen devletlerinden, Akkoyunlu ve Karakoyunlular'da da eski Türk geleneğinde olduğu gibi belirli yer ve tarihlerde hükümdarın konuşmasını takiben kurbanlar kesilir, dinî-millî törenlerle başlayan toy ve ziyafetlerde, devlet ve millî meseleler uzun uzun müzakere edilir karara bağlanırdı. Ardından, zengin ziyafet sofralarına oturulur, eğlenceler düzenlenirdi. Bu sebepten toy ve ziyafetler şenlik havasında geçen teşkilat birimi olarak da görülmekteydi. (Kafesoğlu, 2007: 263).

Bu makalede, genel olarak Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletler'inde toy, eğlence ve şenlik düzenleme gerekçeleri ile eğlence unsurları üzerinde durularak, genel bir değerlendirme yapılacaktır.

I.Toy, Şenlik ve Eğlence Düzenleme Gerekçeleri

Hükümdarlık alameti olarak düzenlenen toy; eğlence ve yemekli ziyafetler, çoğu zaman devlet adamlarının katıldığı, mecliste alınan kararların ve uygulamanın geçerliliği ile birlikte kabulünün sağlandığı, devlet işlerinin görüşüldüğü "meclis" niteliği taşımaktaydı. Dolayısıyla Türk devlet teşkilatında olduğu gibi her iki Türkmen devletinde toy; siyasî, iktisadî ve kültürel meselelerde umumî karar alan en yüksek kuruluştur.

Tahta oturan kişinin devlet erkânı tarafından meşru olarak tanınması ve onaylanması için düzenlenen tahta geçişte toy geleneğine büyük önem verilirdi. Örneğin Pir Budak'ın tahta geçmesi için düzenlenen toya Azerbaycan emirleri ve Türkmen beyleri katıldığı, bin koyun ve yüz kısağın kesildiği bilinmektedir. (Hafız Ebrû, 1380:446-485; Kazvinî, 1379: 687; Rumlu, 2006:65; Kazvinî, 2000: 64- 63; Kazvinî, 1379: 687, Rumlu, 2006:65; Semerkandî, 2004:171; Hafız Ebrû, 1380:446 ;Sümer, 1992: 90) Pir Budak'ın ismini mektuplara ve hükümlere "*Pir Budak bin Ebû Nasır Yusuf Bahadır*" (Rumlu, 2006:65; Kazvinî, 2000: 63; Semerkandî, 2004:155) üslubu ile 1412 yazılmasını emreden Kara Yusuf, onu altın tahta oturtup başına altın taç koyup, beline altın kemer bağlattıktan sonra havas bir grup ve has adamlardan oluşan bir toplulukla eğlence meclisine oturmuş, zevk ve neşe içinde usta çalgıcılar eşliğinde kurulan ziyafet sofrasında eğlenilmiş, Türkmen emirlerine ve Azerbaycan ayanına cins atlar ve altın işlemeli kürkler hediye edilmiştir. (Kazvinî, 2000: 63;Rumlu, 2006:101 ;Kazvinî, 1379: 687)

Benzer şekilde; Karakoyunlu Cihânşah ile İskender arasındaki muhalefetten yararlanarak 1434 Karabağ'dan Ucan'a yola çıkan Şahruh, Ucan'a gelince Azerbaycan hâkimliğini al damgalı nişan ile Cihânşah'a bırakır. (Devletşah, 1957:391; Kazvinî, 1314:210, Andreasyan, 1973:112; Sultanzade, 1997: 32; Bouvat, 1950:287) Cihânşah için toylar düzenleyip, sofralar kurdurup, armağanlar takdim ettikten sonra Karakoyunlu mirzası ve yanındaki nökerlerine at, altın işlemeli eğer, elbise, kemer, külâh, şahane hil'atler, işlenmiş kılıç kemer, kaftan ve türlü hediyeler verilerek yüceltir (Rumlu 2006:212; Mirhvand,1380:5430, Sümer, 1992:134; Aka, 2001:22)

Savaş, kuşatma, sefer öncesi ve sonrasında durum telakkisi ve moral amacı ile toylar düzenlenip, oturlan ziyafet sofralarında önemli kararlar alınırdı. Örneğin: Cihânşah, 1467 yılında ordusuna 10 yıl kadar önce ağır yenilgiler yaşatan (Woods1993:173) Uzun Hasan'ı ortadan kaldırmak için davul ve bayrak ile Tebriz'den Diyarbakır'a doğru harekete geçmiş (Rumlu 2006:435 ; Sanjian, 1969:291) ve Hoy yakınlarında bulunan Sökmen Ova yaylağında moral amaçlı eğlence ve ziyafet sofrası kurdurup, nedimler, hoş sesli şakıcılar ve gönül okşayan çalgıcılar ile oyunlara ve eğlenceye dalmıştır. (Tihranî,2001:246) Aynı şekilde İskender 1435 yılında Alıncak Kalesi'nde Şahruh'un emirleri ve kardeşi Cihânşah tarafından kuşatma

altına alındığında, güç durumunda kalınca hanımı, çocuğu ve emvalinin bir kısmını orada bırakarak kaleden ayrılmak zorunda kalır. (Aka ,1989:14) İskender, Alıncak Kalesi'nden ayrıldıktan sonra kaleyi kuşatma altına aldırın Şahruh emirleri ile münazara yaptıktan sonra Baysungur'un kızı Fatma Begüm Hatun ile Adil Elçi'yi Alıncak Kalesi'ne gönderir. Kaleye çıkan Timurlu heyetini Mirza İskender'in haremi karşılar. Mirza İskender'in haremi ve Timurlu heyeti durum telakkisi yaptıktan sonra, kalede bulunan emirler ile birlikte büyük bir ziyafet(toy) sofrasına oturulur. Şahruh tarafından İskender'in emirlerine ve haremine hil'at giydirildikten sonra aralarında sözleşme yapılır ve Karakoyunlular Şahruh'un ordusuna katılırlar. (Tihranî, 2001:96; Rumlu, 2006:221)

Yabancı misafir ve elçilerin kabulü; çeşitli oyunlar ve eğlence için vesile olurdu. Her türlü sanat ve müzik erbabı toplantılara katılır, sohbetler edilir, kimi zaman dış politika ile ilgili önemli kararlar alınır. Örneğin; Akkoyunlu Uzun Hasan'ı ziyarete gelen Hind elçisinin karşılanması için mühim bir tören hazırlanmıştır. (Zeno-Contarini,2006:43) Saray görevlileri, sırmalı ipekli, yünlü ve çeşit çeşit elbiseler giymişlerdir. Devlet ricalinden kırk kişi sarayda yerlerini almış, sarayın giriş kısmında yüz kişi, girişlerin dışında yaklaşık iki yüz kişi, sarayın iki kapısının ardında elliye yakın adam ve dış sokakta yaklaşık yirmi kişi hep birlikte elçinin kabulü için hazırlanmıştır. Ortada dört bin süvari toplanmış, hepsi belirli bir tertip ve düzenle sıralanmışlardır. Hind elçileri hükümdarın karşısına oturmuşlardır. Hükümdar için getirilen hediyeler ve armağanlar hükümdarın huzurundan geçirildikten sonra hep beraber yemekler yenmiştir. (Barbaro,2005:72-73). Aynı şekilde iki Venedik elçisi A.Contarini ve J.Barbaros Uzun Hasan Bey'in huzuruna çıkıp saygı ve selamlaşmayı yerine getirmişler, sonra kendilerine bol miktarda yiyecek ve hediye sunulmuştur (Zeno-Contarini,2006:93-94)

Şenlik, eğlence ve toy düzenlenmesini gerektiren geleneklerden biri de zifaf (düğün) toyları idi. Bu dönemde zifaf amaçlı yapılan toyların oldukça renkli ve eğlenceli geçtiği tarihi kayıtlarda yer almaktadır. Bol bol yiyecek, şarap ve kırmızın yanında; ney, ud ve şarkıcılardan oluşan musikî, toy düzenlenen alanın süslenmesi, devlet erkânı ve halkın bu toylara katılımı, kimi zaman sabaha kadar ya da günlerce süren eğlence; hem hükümdarın itibarını artırmakta hem de devlet yönetimindeki herkesi bir araya getirerek birlik kurmayı amaçlamaktaydı. Genellikle sünnet ve zifaf düğünleri ardı ardına gelmekte, eğlence günlerce sürmekteydi. Örneğin: Uzun Hasan, Muhammed Bey ve Zeynel Mirza'ya yaptığı eğlence dolu sünnet düğünden hemen sonra kardeşi İskender Mirza'nın zifaf toyunu hazırlatır. Zifaf toyu sevinç, eğlence, mükemmel yemekler ve arkası kesilmeyen şaraplar ile kutlanmıştır. (Tihranî, 2001:149-151)

Akkoyunlu döneminde yapılan gösterişli toylarından biri de Uzun Hasan oğlu Halil Mirza'nın zifafı için düzenlenen eğlenceydi. Uzun Hasan, Halil-i Tavacıyı bazı emirleri ile birlikte Meyel Kalesi'nin kuşatılması için yolladıktan sonra, Sultan Halil Mirza'nın zifaf toyu ile meşgul olur. Erzincan bölgesinde Tur Vadisi'nde düzenlenen toyda zevk ve eğlence sofrası tertip edilmiş, kulak okşayan çalgıcılar ve güzel sözlü şarkıcılar eşliğinde içki meclisi kurulmuştur. Bu toyun hemen sonrasında Uzun Hasan şehzade Muhammed Bey'in evliliği için Erzincan'da yeni bir toy düzenletir. Toy alanı olarak yine Tur Vadisi (Eylem vadisi) seçilmiştir. Düzenlenen bu toyda bol yiyecek ve şaraplar sunulmuş, ney, çengi ve def sesleri göklere yükselmiştir.(Tihranî, 2001:231-233)

Aynı şekilde Uzun Hasan, oğlu Zeynel Mirza için düzenlediği toy ise gösteriş açısından oldukça önemli kutlamalardandır. Baharın gelmesi ile Uzun Hasan, oğlu Zeynel Mirza için çapı iki ok atımı, çevresi yaklaşık altıda bir fersahlık bir sahada toy hazırlıkları için otağ kurdurur. Hazırlanan otağa bir yandan kıymetli elbiselerini giyen emirler ve devlet erkânı; kendilerine bağlı olanlar ile oturup, şarap içip, nedimlerin, hoş sesli mutriblerin ve her bir köşeden gelen çengi, ud sesi ve ney melodisi eşliğinde mecliste yerini alırken, diğer yandan davul(kös),zurna (surnay), nekkare ve boru sesi eşliğinde etraftan ve civardan akrabalar ve

yabancılar at üzerinde veya yaya vaziyette, bazıları devlet için, bazıları ise seyir için toplanıp eğlence ve şenliğe dâhil olmuşlardır. (Tihranî, 2001:239-241)

Zıfâf toyları ve eğlenceleri dışında hükümdar veya devlet görevlilerinin çocukları için düzenlenen sünnet toyları da en az zıfâf toyları kadar gösterişli ve şenlik içinde kutlanmaktaydı. Doğum ve sünnet münasebetiyle saçlar saçılıp, çocuğa takılar takılır ve ziyafetler verilirdi. Örneğin: Uzun Hasan, oğulları Halil Mirza, Muhammed Mirza ve Zeynel Mirza'ya sünnet düğünü düzenleyip büyük bir ziyafet vermiştir. Düğün için birkaç gün önceden hazırlıklar başlamış, toy işlerinin mübaşirleri düğünün gereçlerini düzenlemek için envaî türlü yiyecek hazırlatıp, toy meclisini yüksek ve nakışlı gölgelikler ile kaplatıp, renkli çadırlar ile süsleyip güzelleştirmiştir. (Tihranî, 2001:149-151).Sünnet için gümüş bir leğende yaklaşık kırk tane inci gullabi ve su kabağı getirip oyunlar oynanmıştır. (Barbaro, 2005:76)

Benzer şekilde Uzun Hasan, Ebû'l Muzaffer Maksud Mirza'nın sünnet merasimi için hazırlattığı toyda (ziyafet) toplumun her kesimden katılımcıların olduğu büyük bir eğlence tertip etmiştir. Sünnetin görevlerini yerine getirmek için büyük emirlere (umerâ-yı i'zâm), baştakilere (südûr), İslam kadılarına (kuzât), vezirlere, şanı büyük emirlere, muzaffer ordunun komutanlarına (server) ve diğer ünlü namlı kişilere genel çağrıda bulunulmuştur. (Barbaro, 2005:76) Sünnet düğününe şahit olan ünlü seyyah Barbaros bu hazırlıkları: "Çadırlar, otağlar ve gölgelikler daire şeklinde kuruldu. Kurulan her bir otağı atlas göğü gibi ipsiz ve direksiz kurulurken, çadırın yapısı Darüs'sselâm'ın kasırları gibi kusursuz yeni ve altın işlemeli süslemeleri, nakışları farklılıktan ve kusurdan arınıp kurtulmuştu. Her bir otağ ve her bir çadır ünlü emirlerden, başarılı vezirlerden birinin konaklama yeri şeklinde düzenlenmişti. Her bir menzil için ayrı ayrı yiyecekler ve içecekler ayrılarak, araç ve gereçlerle donanmış bir mutfak hazırlanmıştı. Lalelerin arasında altın ve gümüş kaplar, Çin yapısı araç gereçleri toplanıp, düzenlenen menzillerin önüne kadar tava tencere getirilmiştir. O davette, katılan devlet ayanından (âyân-ı devlet) her birine, örfe uymak için Arap atlarını hoş gidişli süratli katırları, Kıbrıs yünlülerinden ve Rus ketenlerinden toplar (dukuz), altın gümüş hi'latlar ve kumaşlardan oluşan hediyeler sunuldu, öyle ki yük hayvanları hediyeleri taşımakta aciz kalmıştır." şeklinde yaptığı tasvirinde düğünün ihtişamını son derece iyi tasvir eder (Barbaro, 2005:76).

Hükümdarın özellikle erkek çocuğun doğumunun kutlanması da eğlence tertip edilen geleneklerden biriydi. Örneğin; Uzun Hasan, oğlu Mustafa'nın doğum gününü kutlamak ve etrafa duyurmak için tüm âlimleri ve sâlihleri, kutlu davet ve genel nimetle padişah ordugahında (ma'asker humâyun) toplar. Salihlerden biri kutlu doğumun haberlerini anlatıp, ulu tanrının kelamını hatmettikten sonra kurulan ziyafet sofraları ile halkın karnı doyurulurdu. (Barbaro, 2005:76).

Benzer şekilde dinî günlerde düzenlenen eğlence, ziyafet ve toylar Türkmen geleneğinde önemli bir yere sahipti. Özellikle Ramazan ve Kurban bayramlarında ibadet edilir, büyük ziyafet sofraları kurulur, hükümdar başta olmak üzere devlet erkânı ve halk bu ziyafete katılır, sazın ve çenginin yer aldığı bu şenlik ve bayramlarda savaş sanatlarına dayanan çeşitli oyunlar oynanırdı. Örneğin: Pir Budak, Yezd'de bulunan Saadet Meydan'ında kurban bayramı için ziyafetler verdirmiş, çeşitli oyunlar oynatmıştır. (Kâtip ,1345: 275 ; Rumlu,2006:429)

1458 yılında, Cihânşah Herat'ı ele geçirdikten sonra kurban bayramı için meclis kurdurmuş, emirler ve devlet erkânını meclise toplayıp ikramda bulunmuştur. (Semerkandı,2004:839; Kazvinî, 379:605; Mecdüddin , 1327: 965; Mirhvand ,1380: 5583). Aynı şekilde Akkoyunlu Uzun Hasan Bey, 1470 yılı kurban bayramında kurban vazifesini yerine getirmek için Sultaniye ve Kazvin arasındaki yaylakta durup, Arife gününde Cekcekî yaylağından ayrılıp, Arafat adlı ovayı ibadet yeri olarak seçirmiştir. Tuşmaller bayramı düzenleyip, halka verilecek nimetleri hazırlarken, ferraşlar kilimleri serip, yeşil bahçenin üzerine çadırları kurup, göğün çatısına kadar direkleri yükseltmişlerdir. Bayram sabahı Uzun

Hasan ve ordu mensuplarının tamamı abdest alıp ibadet yaptıktan sonra tebrikleşmiştir. Halk ile görüşme izni (bârgâh-ı âm) tamamlandıktan sonra şahane bir ziyafet (toy) düzenlenmiştir. (Tihranî,2001:338-339)

Bayram kutlamaları dışında bu dönemde hacılar içinde ziyafetler ve toylar düzenlenirdi. Örneğin,Uzun Hasan, Beytullah hacılarının şehre geldiği haberini alır almaz onlar için ziyafet sofrası kurdurmuş en iyi şekilde ağırlamıştır. (Tihranî,2001:339-341)

Hasat mevsimi, buğday biçimi, baharın gelmesi ve Cuma şenlikleri gibi nedenler ile halkın ve esnafın katılımın olduğu büyük toylar, şenlikler de Türkmen geleneğinin bir parçasıydı. Örneğin, Uzun Hasan döneminde buğday biçimine denk gelen şenliklerde esnaflar tarafından ürünlerini sergiledikleri rengârenk stantlar kurulur, dans gösterileri yapılır, güreş tutulur, çeşitli tatlı ve meyvelerle dolu pek çok kaplar içinde elvan renklerde tatlılar, akide şekerleri, meyve dolu tepsiler ile huzurda bulunan kişilere derece ve makamına göre taksim edilir, hil'atlar dağıtılırdı. (Barbaros, 2005:77-80) İslam geleneklerine bağlı olarak Cuma günleri ibadet yapıldıktan sonra meydanlarda halkın katılımı ile yapılan şenliklerde ise yine büyük ziyafet sofraları kurulur, sazlı sözlü eğlenceler düzenlenir, oyunlar oynanır, devlet erkanı, çevredeki âlimler ve büyükler katılır, kurulan sofralarda yiyecek ve nimet dağıtılarak bütün halkın gönlü alınırdı. (Tihranî ,2001:338)

II.Toy, Eğlence ve Şenliklerde Yer Alan Eğlence Unsurları

Türkmen eğlence ve toylarında; çeşitli oyunlar, musiki, raks, yiyecek, içecek, mekân seçimi, süsleme ve görevlilerden oluşan daha birçok unsur, toylara renk katan birimlendendi. Hükümdara yakışır, mükemmelliyetçi bir anlayışla ve özenle hazırlanan bu şenliklerde günlerce süren, yoğun bir hazırlık söz konusuydu. Eğlence başladığında herkes yerini alır, eğlence başlar ve çeşitli oyunlar düzenlenirdi.

Karakoyunlu ve Akkoyunlu toy, eğlence ve şenlik kültüründe özellikle savaş sanatı ile ilgili oyunlar büyük önem taşırdı. Bu dönemde oynanan oyunlar genellikle cesaret, güç, beceri ve dayanıklılık gibi özellikleri sınamak üzerineydi. Bu tip oyunların seçilmesindeki en önemli etken ise; Türkmenlerin savaşçı bir yapıya sahip olması ve zor bozkır şartlarıyla mücadele ediyor olmalarıydı. Ayrıca yaşadıkları coğrafya, yaşam koşulu ve sürekli yapılan seferlerden ötürü savaş hazırlığı vasfında olan, dünyaya ve doğaya egemen olma dürtüsünden dolayı savaş oyunları ilk sırayı almaktaydı. Bu oyunlar arasında güreş, teferrüc, çevkan, guy, koşu, ok atışı ve kabak gibi güç ve cesaret isteyen oyunlar yer almaktaydı. Örneğin, Kara Yusuf ve Sultan Ahmed, Memlûkler'de esir olduğu vakitlerde ata binip, çevkan oynamışlardır. (Mîrhvand, 1380:5211; Kazvîni, 2000:64). Yine Cihânsah'ın oğullarından Ebû'l Kasım Kirman şehrinde guy ve çevkan oyunları düzenletip, halkın izlemesi için tellal çağırtmıştır. (Tihranî, 2001:243)

Pir Budak ise Yezd'de kurban bayramı günü halkın katılımı ile kabak oyunu oynatırdı. Saadet Meydanı'na at üzerinde emirleri ile birlikte giren Pir Budak, altından ve gümüşten kabak yaptırıp, meydandaki direğe astırırdı. Süvariler kabağı vurmak için atış yapar, kimin oku altın ve gümüş kabağa değerse diz çöküp kabağı kapma şeklinde rekabete dayalı oyunlar oynanırdı(Kâtip, 1345; 275; Rumlu, 2006:429) .

Akkoyunlu döneminde Cuma namazı çıkışında yapılan şenliklerden birinde Venedik elçisi Josaphan Barbaros'un anlattığı teferrüc oyunu oldukça ilginçtir. Büyük bir meydanda düzenlenen bu oyuna şah, çocukları, atlı ve yaya devlet erkânı ve halkın katılımı sağlanırdı. Ayakları iplerle bağlanmış bir kurdun meydanda serbest bırakılması ve onunla dövüşen bir adamın mücadelesinden oluşan bu oyun, her Cuma oynanmaktaydı. (Barbaro, 2005:70) Yine, Uzun Hasan tarafından buğday biçimi için yapılan şenliklerde yarım pantolonlarıyla ayak bileklerine kadar ulaşan deri çoraplarıyla (kısmet) iki adam şahın karşısında yer alıp güreş tutardı. Aynı günün şerefine düzenlenen diğer bir oyun ise Uzun Hasan'ın şatırları

(süvarilerin önündeki çevik adamlar) tarafından oynanan koşu yarışıydı. Oyun için Uzun Hasan, bir buçuk mil mesafelik bir yolu koşmaları ve yarışmaları amacıyla bir armağan belirlemişti ve oyuna katılan yarışmacıların kaslarını korumak için baştan aşağı yağlanmış olması, her birinin deriden dikilmiş pantolan giymesi gerekirdi. Yarışma çizgisinin sonuna ulaşan her koşucu görevlilerden delil amaçlı ok alır ve hedefe ulaşınca kadar koşardı. (Barbaro,2005:79-80)

Düzenlenen toy, eğlence ve şenliklerde musikî ve rakslar her zaman önemli bir yer tutmuştur. Venedikli elçi Josaphat Barbaro,Uzun Hasan'ın huzuruna çıktığı ilk günü: “ *Şah'ın huzuruna gittiğim birinci gün şarkıcılar ve çalgıcılar onun huzurunda idiler. Bu çalgıcıların yarım metreden biraz fazla uzunlukta arpları olup onun ince ucunu yukarı doğru tutuyorlardı. Arptan başka ud, kemançe, çalpara ve tulum vardı. Çok güzel çalıyorlardı*”(Barbaro,2005:70) şeklinde durumu tasvir etmesi dikkate şayandır. Buradan anladığımız üzere kemençe, tulum, ney, ud ve şarkıcılar eğlence ve şenliklere büyük renk katmaktadır. Ayrıca eğlencelerde Irak ve Hicaz makamı ile müzikler yapılırken, eğlendirmek için görevli mutrib ve mutribeler de bulunurdu. Eğlence ve toylarda şarkıcılar kemençe, tulum, ney, ud, def eşliğinde şarap ve kıymız içenler, çalgının namesiyle neşeye dalar, sabaha kadar süren müzik eşliğinde yapılan danslar eğlenceye renk katardı. Nitekim Josaphat Barbaro Uzun Hasan'ı ziyareti esnasında rastladığı dans gösterisini şu şekilde tasvir eder : “*Kadınlar geldiler ve dans etmeye başladılar. Bir kaçı da saz çaldı. Daha sonra, halı üstüne kelle şekeri şeklinde tepesinde kıvrımlar ve ponponlar bulunan Zubaiurların şapkalarına benzeyen bir şapka koydular. Bunun yanına, kulağı Şah'ın vereceği emirde biri durdu. Şah, işaret verir vermez o kişi şapkasını başının üstüne koyuyordu. Şapka, o kadar çirkindi ki, saygın bir adamın yüzünün suyunu akıtması için yeterli idi ama o şapkayı başına koyduktan sonra ileri çıkıyor ve dans ediyordu. Şah, şapkanın bekçisi dans eden kişiye bir parça çelvar vermesini emrediyordu. O kumaşı çıkarıyor dans eden kişinin diğer erkeklerin ve kadınların başının üstüne yayıyor, Şah'ın övücü sözlerinin ardından onu şarkıcıların önüne fırlatıyordu. Bu dans etmeler ve kumaş fırlatmalar akşama bir saat kalana kadar devam etti. Bu zamana kadar benim hesabıma göre üç yüzden fazla şal, ipek, çel var ve buna benzer şeyler ile elliden fazla at, ona buna bahşiş olarak verilmiştir.* (Barbaro,2005:79)

Dans ve musikî dışında, eğlence kültüründe yer alan diğer bir unsur ise şarap ve kıymız kullanımıydı. Şarap eşliğinde içkili yapılan eğlence sofralarında envaî yiyecekler, meyve ve et vazgeçilmezler arasında yer almaktaydı. Müsikî, dans, şarap ve et her iki Türkmen devletin kültüründe birbirine bağlı öğeler ve eğlence simgeleriydi. Ayrıca bir bütün oluşturan bu öğelerin bir arada bulunmasının verdiği mutluluk ve neşe ile gerek Karakoyunlu, gerekse Akkoyunlu hükümdarları, kurdurdukları bu mükellef sofralarda bulunan ikramları devlet erkanına ve halkına yedirmekten keyif duyar, sunulan yiyecekler ile fakir insanların karnını doyurarak, hükümdarlık görevini yerine getirirdi. Yiyecek, şarap ve çenge ek olarak devlet erkânından ve halktan oluşan büyük bir grubun katılımı söz konusuydu. Eğlence ve toya katılanlar toy günü değerli kıyafetlerini giyerek özenli bir şekilde ziyafet ve eğlenceye iştirak ederlerdi. Uzun Hasan'ın eğlence meclisinde bulunan Venedik elçisi A.Contarini meclisi şu şekilde tasvir etmiştir: “ *Uzun Hasan'ın davranış ve hareketleri doğrusu övgüye layıktı, üstelik yüksek rütbeli kişiler onu çevrelemişlerdi. Günde en az dört yüz kişi bazen daha fazlası onun eğlence meclislerinde bulunuyordu ve hepsi yere oturuyorlardı. Yemeklerini bakır kaplarda koyuyorlardı. Bu yemekler bazen pirinç, bazen de ekme ve birazcık etten ibaret olup bunu nasıl bir iştahla yediklerini görürsünüz. Şah ve onunla birlikte aynı sofraya oturanlar büyük bir saygıyla ağırlandırlar. Onlara verdikleri yemekler bol ve güzel hazırlanır. Yemeğin yanında şarap da içen “haşmetmeap” canını kıymetini bilen bir adam gibi görünüyordu. Çalgıcılar ve şarkıcılardan bir grup da yanında idiler. O çalınacak veya söylenecek her ne isterse işaret ediyordu.*” (Zeno-Contarini, 2006:96-97)

Her iki Türkmen devlet geleneğinde yer alan eğlence ve toylarda görevli , ferraşlar, mutribler, nedimler, şarapdar (sâki), sazandeler, tuşmaller ve ehl-i tarab denilen musikî heyeti

gibi eğlenceyi hazırlayan ve renk katan bir çok saray görevlisi mevcuttu. Ferraşlar çadırı dayayıp döşemek ile meşgul olurlardı(Uzunçarşılı , 1988:274). Keza Uzun Hasan Bey'in oğulları Sultan Halil Mirza, Mehmet Bey ve Zeynel Mirza'nın sünneti için düzenlediği toyda düğünün hazırlanması için sarayın döşemecileri olan ferraşlar eğlence meclisininin zeminini döşeyip, renkli çadırları süsleyip, çadır direklerini yere tutturmak için ip çekmişlerdir(Tihranî, 2001:149-150). Eğlencelerde görev alan mutribler ise şenlik ve toylarda çeşitli çalgılar çalarak, şarkı söyleyip toy meclisindekileri ve hükümdarı eğlendirirlerdi. Örneğin: Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel Mirza için düzenlediği toyda hoş sesli mutribler mecliste yerini alırken, (Tihranî,2001:239-241) sazadeler eşliğinde çalgılı sözlü devam eden eğlence sırasında şarabdarlar (sâkî) içkileri ve şerbetleri hazırlayıp, kadehlere şarap ve kıymız dökmek ile vazifesini yerine getirir, (Uzunçarşılı, 1988:274)tuşmaller mecliste yemekleri tadıp, ziyafet sırasında ayakta görev için hazır beklemekteydi. (Veliyeva, 2007:259)

Geniş ovalar, yaylaklar, saraylar, meydanlar ve bahçeler mekân olarak seçilir, toy öncesinde büyük ve ayrıntılı hazırlıklar başlardı. Toy düzenlenen menzile çember şeklinde çadırlar, otağlar kurular, etraf özenle süslenir halkın her tabakasından insan davet edilirdi. Eğlenceye katılanlar belirli bir düzen ve nizam içerisinde makam ve görevlerine göre sofrada yer alırdı. Bunun dışında, toy ve şenlikler için oldukça fazla harcamalar yapılırken, hediye edilen değerli ve gümüş süslü at ve diğer yük hayvanları, altın ve gümüş hi'latlar, mücevherler, ipekli elbiseler, kumaşlar, kürk, altın, sedef ve incilerle işlenmiş araç gereçler gibi çeşitli hediyelerin sunulması bu harcamanın elzemliğini ortaya koymaktaydı. Dolayısıyla eğlencelerde yer alan sınırsız yiyecek ve içecek sunumu, giyilen gösterişli giysiler, süslemeler, hediyeler, oyunlar ve hiyerarşi devletin ve hükümdarın ihtişamını ve hazinesini açık bir şekilde göstermekteydi.

Sonuç

Hükümdarlık alameti ve devlet geleneği olarak, devlet ileri gelenlerine ve halka verilen, resmi niteliği olan toylar ve eğlenceler devlet işlerinin görüşüldüğü, devlet erkânı ve halk arasında toplumsal kaynaşmanın yanında kültürel birliği sağlarken, bir yandan hükümdarın halkına ve misafirlerine gösterdiği özen, diğer yandan halkın hükümdara duyduğu saygı ve sevginin güzel bir göstergesidir.

Toy, eğlence ve şenlik geleneği bir taraftan halk ve hâkim güç olan hükümdar arasında bağ kurarken, diğer yandan sosyal, kültürel ve siyasî açıdan önem taşımaktadır.

Devlet erkânının ve halkın sadakat göstergesi olarak katıldığı bu toylar ve şenlikler sürekli mücadele içerisinde bulunan iki Türkmen devlet Karakoyunlu ve Akkoyunluların içtimaî ve siyasî hayatını renklendirirken, hiyerarşi, saygı, halka, misafire, geleneklere verilen önem, toy, eğlence - şenlik düzenleme ve algılama geleneğini de birleştirmektedir. Özellikle göçebe unsuru barındıran her iki Türkmen devlette düzenlenen toy, şenlik ve eğlence içerisinde yer alan ritüeller, giyim, süslenme ve süsleme, hayatlarında rol oynayan nesnelere (at, silah vs.), kıymız, şarap, et ve yiyecekler Türkmen özelliklerini çok açık bir şekilde yansıtmaktadır. Dolayısıyla yaşadıkları zorlu coğrafya içerisinde sürekli sefer ve mücadele içerisinde bulunan her iki Türkmen devletin hükümdarları gerek hâkimiyet anlayışı, gerekse öteden beri süre gelen geleneği devam ettirme çabası içerisinde eğlence, şenlik ve toylara önem vermiş, halkı ve devlet erkânı ile belirli bir nizam, kural ve hiyerarşi içerisinde uygulamıştır.

KAYNAKÇA

AKA, İsmail (2001). *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Karakoyunlular Devri)*,TTK, Ankara.

_____ (1989). "Şahrüh'un Karakoyunlular Üzerine Seferleri", *Tarih İnceleme Dergisi*, C.IV, İzmir

- ANDREASYA, Hrand D. (1973). "XIV ve XV. Yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, S.3, İstanbul.
- BARBARO, Josaphat (2005). *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, Çev. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- BOUVAT, L. (1950). "Şahrüh Mirza", *I.A.*, M.E.B., C.11, İstanbul.
- DEVLETŞAH (1957). *Tezkiretü's Şûara*, (*Devletşah Tezkiresi*), Çev. N.Lugal, İstanbul.
- HAFİZ, Ebrû (1380). *Zübdetü't-Tevârîh*, haz. Sayyed Kemal Hac Cevadi, Sazman-ı Çap ve İntişarat-ı Vezaret-i Ferheng ve İrşad-ı İslami, C.3, Tahran.
- KÂTİP, Ahmed b. Hüseyin b. Ali-yi (1345). *Tarih-i Cedid-i Yezd*, haz. İrec Afşar, Tahran.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınevi, Ankara, 2007.
- KAZVİNÎ, Valeh-i İsfahânî-yi, Muhammed Yusuf (1379). *Hold-ı Barin*, (*Tarih-i Timuriyan ve Türkemanan*), Haz. Mir Hâşim Muhaddis, Miras-ı Mektub, Tahran.
- KAZVİNÎ, Yahyâ Abd'ül-latifel-Hüseyinî (1314). *Lübbü't-Tevârîh*, haz. Seyyid Celaleddin Tehrani, Tahran.
- KÂZVİNÎ, Budak Münşi (2000). *Cevâhirü'l-ahbâr: Bahş-i Tarih-i İran az Karakoyunlu ta Sal-ı 984*, Haz. Muhsin Behrâm Nejad, Merkez-i Neşr-i Miras-ı Mektub, Tahran.
- MECDÜDDİN, Muhammed (1327). *Zinetü'l-Mecâlis*, Kitaphane-i Sistani, Tahran.
- MİRHVAND (1380). *Tarih-i Ravzatu's-Sefa Fi Sireti'l-Enbiyâve'l-Mülûkve'l-Hulefâ*, Tashih. Cemşid Kiyanser, İntişarat-ı Esatir, C.10, Tahran.
- RUMLU, Hasan (2006)., *Ahsenü't-Tevârîh*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara.
- SANJIAN, K.Avedis (1969). *Colophons of Armenian Manuscript 1301 1480*, Harvard University, Cambridge, Massachusetts.
- SEMERKAND, Abd'ür-rezzak (2004). *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, Neşr. Abd'ül-Hüseyin Nevâi, Pejuhaşgah-ı Ulum-i İnsani ve Mutalâ'at-ı Ferhengi, Tahran.
- SULTANZADE, Hüseyin (1997). *Tebriz*, Ferhengi, Tahran.
- SÜMER, Faruk (1992). *Karakoyunlular (Başlangıçtan Cihânşâh'a Kadar)*, C.I, TTK, Ankara
- UZUNÇARŞILI, İbrahim Hakkı (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK, Ankara.
- TİHRANÎ, Ebu Bekr-i (2001). *Kitâb-ı Diyârbekriyye*, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (2011). T.D.K. Yayınları, Ankara.
- VELİYEVA, Zülfiye (2007). *Safevi Devlet Teşkilatı (Tezkiretü'l-Mülk'e Göre)*, A.Ü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ZENO, Caterino-CONTARİNİ Ambrogio (2006). *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri*, Çev. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- WOODS, John E. (1993). *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, Milliyet Yayınları, İstanbul.